

*В. А. Ілляшенко,
д. держ. упр., професор, професор кафедри фінансів і кредиту,
Класичний приватний університет*

ЩОДО ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ ЯК СКЛАДОВОЇ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

*V. A. Iliashenko,
Dr. in Public Administration, Professor, Department of Finance and Credit
Classic Private University*

FISCAL POLICY AS A COMPONENT OF STATE REGULATION OF ECONOMY OF UKRAINE

У статті досліджено сутність фінансової політики та її складових. З'ясовано, що держава здійснює пряме регулювання соціально-економічних процесів шляхом встановлення мінімальних соціальних гарантій (прожитковий мінімум, мінімальна заробітна плата, розмір мінімальної пенсії тощо), проведення амортизаційної політики. Доведено, що реалізація дієвої фінансової політики дає змогу вирішити низку важливих завдань на рівні галузей, споживачів та суспільства.

The article with deals the nature of fiscal policy and its components. It is shown that the state has a direct regulation of socioeconomic processes by setting minimum social guarantees of the depreciation policy. It is shown that the implementation of an effective financial policy you can solve a number of important tasks at the level of industries, consumers and society.

*Ключові слова: фінансова політика, держава, економічні процеси, регулювання, фінансова криза.
Key words: fiscal policy, state economic processes regulating the financial crisis.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Проблема регулювання фінансових відносин в Україні є основоположною в процесі економічного реформування держави. Ринкові економіки особливо чутливі до фінансового сектора, який зростає останнім часом. Саме тому на сьогодняшньому етапі розвитку української економіки формування ефективної державної фінансової політики є складною й актуальною проблемою. Логіка її вирішення зумовлює необхідність комплексного дослідження складових фінансової політики, виникає необхідність визначення їх місця в системі державного регулювання економіки та аналізу їх взаємозв'язку з іншими елементами цієї системи.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Серед зарубіжних науковців, що присвятили свої дослідження цій проблематиці, виділяють Агапову Т.А., Алексєєнко М.М., Бланкарта Ш., Вернса А., Вікселя К.,

Джозефа К., Кейнса Дж., Корнвола К., Куріхару Д., Лаффера А., Ліндаля Є., Манківа Н., Озерова І., Орєшина В., Петті У., Прудона П., Пігу А., Рікардо Д., Сато І., Сміта А., Селдона А. Серед вітчизняних науковців слід назвати Андрущенко В., Василика О., Вишневського В., Гейця В., Даниленка А., Іванова Ю., Крисоватого А., Лютого І., Мельника В., Огня Ц., Поддєрьогіна А., Соколовську А., Суторміну В., Тарангул Л., Юрія С. та ін.

Аналіз економічної літератури засвідчив, що дотепер серед учених-економістів і практиків господарювання немає єдності думок із приводу трактування сутності фінансової політики та її складових. Отже, цей аспект системи державного регулювання фінансових відносин потребує більш детального вивчення.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є дослідження сутності фінансової політики та її складових.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Аналіз післявоєнного розвитку більшості промислово розвинених країн, і особливо нових індустріальних держав, свідчить про те, що існує пряма залежність між фінансовою політикою держави й рівнем розвитку ринкових відносин. Причому ця залежність має прямо пропорційний характер, тобто чим сильніше розвинені ринкові відносини, тим сильніший державний вплив на розвиток і формування ринкових механізмів і регуляторів.

Саме держава створює умови для розвитку основ ринкової економіки: вільного підприємництва й сумлінної конкуренції. У сучасному ринковому господарстві держава стала фактично основним мізковим центром, що регулює формування ринкового середовища й забезпечує динамізм і стабільність економічного зростання. Очевидно, що при збереженні основних принципів державного регулювання форми й методи впливу держави на економічні процеси значно змінилися, модифікувалися.

У західній макроекономічній теорії сформувалися дві альтернативні концепції економічного регулювання, що одержали назву "кейнсіанство" і "монетаризм".

У наш час найбільш ефективно кейнсіанські методи фінансової політики використовують нові індустріальні країни Азії: Гонконг, Малайзія, Таїланд, Сінгапур, Тайвань. Варто підкреслити, що ці країни (за винятком Таїланду) найменше постраждали від азіатської фінансової кризи 1997—1998 рр.

Промислово розвинені країни досить активно використовують політику гнучкої зміни податкових ставок і державних видатків (Нова Зеландія, Австрія, Великобританія, Австралія, США, Японія, Швеція, Швейцарія).

У країнах з орієнтацією на монетаризм, як правило, частка податків у валовому доході фірм коливається від 25 до 35%, а в країнах, де домінує кейнсіанська політика, — від 34 до 45%. Згідно з даними Світового банку, у 2011 р. загальне податкове навантаження на бізнес в Україні становило 57,1%, тоді як для країн Європи та Центральної Азії цей показник дорівнював 40,4% [2]. Така ситуація призводить до того, що будь-який легальний бізнес у нашій країні стає не вигідним.

На початку 1990-х рр. у Франції набув розвитку напрям інституціоналізму — теорія регуляції, одним з авторів якої є Р. Буайе. Під регуляцією автор розуміє "поєднання механізмів, що сприяють відтворенню цілого з урахуванням існуючих економічних структур і суспільних форм" [1].

Іншими словами, ринок — такий самий інститут, як і інші, а держава для нього виявляється одним з найважливіших регулятивних факторів.

Можна виділити три великі узагальнені завдання, вирішувані в ході державного регулювання економіки [3]. По-перше, забезпечення стабільності економічного зростання, що сприяє підвищенню добробуту й соціальному розвитку нації. По-друге, здійснення ефективного перетворення економічної системи країни з метою підвищення результативності й гнучкості її інститутів. По-третє, захист національних інтересів у зовнішньоекономічних відносинах. Перелічені три головні завдання державного регулювання тісно переплетені й взаємно доповнюють одне одного в рамках фінансової політики держави.

Отже, фінансова політика — сукупність форм, методів та інструментів регулятивного впливу держави на соціально-економічні процеси, але існують "нефінансові" інструменти державного регулювання, які в сукупності зі складовими фінансової політики утворюють цілісний механізм державного регулювання економіки. Саме тому для подальшого комплексного дослідження складових фінансової політики виникає необхідність визначення їх місця в системі державного регулювання економіки та

аналізу їх взаємозв'язку з іншими елементами цієї системи.

З урахуванням сформованого багатовікового досвіду державного регулювання економіки можна виділити низку інструментів в управлінні економікою й суспільством, які можуть реалізуватися в будь-якому сучасному ринковому господарстві виключно на рівні державної політики. Ці інструменти є складовими економічної і фінансової політики та формують цілісну систему державного регулювання економіки. До методів прямого регулювання належать методи адміністративного та економічного впливу. Адміністративні методи включають: управління державною власністю, ліцензування і квотування, контрольні заходи та систему застосування санкцій за порушення законодавства.

Об'єктами прямого адміністративного впливу є державні підприємства, установи й інші організації, які фінансуються з державного бюджету, науково-дослідна і проектно-конструкторська діяльність у державних науково-дослідних центрах.

До економічних методів належать: управління обмеженими державними ресурсами (розподіл природних та інвестиційних ресурсів); різноманітні форми безповоротного цільового фінансування територій, галузей, підприємств (субвенції державного та місцевих бюджетів, субсидії, дотації, доплати зі спеціальних бюджетних і позабюджетних фондів різних рівнів); пільгове кредитування.

Держава здійснює пряме регулювання соціально-економічних процесів шляхом встановлення мінімальних соціальних гарантій (прожитковий мінімум, мінімальна заробітна плата, розмір мінімальної пенсії тощо), проведення амортизаційної політики. Своєчасність введення державою тих чи інших правил та порядку амортизаційних нарахувань дає змогу у визначених межах регулювати інвестиційну активність, змінювати масштаби впровадження досягнень науково-технічного прогресу у господарській практиці.

Основна мета прямих методів регулювання — досягнення пріоритетів розвитку, захист необхідних секторів економіки й груп населення [5].

До непрямих методів державного регулювання належать: індикативне планування, політика у сфері грошово-кредитних і валютних відносин, податкова і митна політика, антимонопольне регулювання та інноваційна політика. Непрямі методи переважно реалізуються економічними засобами.

До об'єктів непрямого регулювання належать ресурси фізичних і юридичних осіб (приватних підприємств, підприємств різних організаційно-правових форм господарювання). Використовуючи економічні інструменти, держава впливає на поведінку суб'єктів господарювання, які виступають як виробники і споживачі продукції. Таким чином, непрямі методи економічного регулювання впливають на виробництво й споживання опосередковано, мають безадресний характер.

У фінансовій політиці переплітається використання прямих і непрямих інструментів державного регулювання. Наприклад, встановлені НБУ облікова ставка та норма обов'язкового резервування (грошово-кредитна політика) опосередковано визначають тенденцію розвитку кредитних відносин, зміну позикового відсотка, рух позикового капіталу, інвестиційну активність суб'єктів господарювання.

Аналіз наслідків економічних і фінансових криз останніх десятиліть показав, що в цілому стабільність окремих країн світової економіки до кризових явищ значно підвищилася. За законами системного аналізу стабільність будь-якої системи визначається наявністю в ній механізмів саморегуляції. У ринковому господарстві такими механізмами стають соціально-економічні цільові програми.

Під соціально-економічними цільовими програмами (далі — СЕЦП) розуміють динамічні саморегульовальні си-

стеми, діяльність усіх структурних елементів яких спрямована на підтримку макроекономічної рівноваги і створення сприятливих умов для функціонування ринкових інститутів. СЕЦП у сучасних економічних системах займають проміжне становище між державою й ринком, забезпечуючи тим самим гармонічну єдність господарського механізму.

Соціально-економічні цільові програми відрізняються від цілеспрямованих систем (банківської, податкової, страхування, соціального захисту та ін.), насамперед, тим, що являють собою саморегульовані організації, у яких усяке відхилення від певних заданих параметрів стабільності слугує поштовхом до негайної мобілізації численних механізмів відповідних СЕЦП, що відновлюють втрачену рівновагу на макроекономічному рівні.

Для збереження динамізму і стабільності економічного розвитку соціально-економічні цільові програми мають підтримувати рівновагу навколо певних заданих макроекономічних параметрів. Так, наприклад: рівень дефіциту державного бюджету не повинен перевищувати 3—5% ВВП; державний борг не повинен бути більше ніж 60% ВВП; зростання грошової маси має відповідати зростанню виробництва; обсяг золотовалютних резервів повинен бути достатнім для покриття видатків з імпорту товарів, як мінімум, протягом 3 місяців; поточні платежі з обслуговування зовнішнього боргу не повинні перевищувати 20% річних доходів від експорту; для забезпечення інвестиційного процесу рівень нагромаджень у ВВП має бути не менше ніж 10%; критичний рівень безробіття не повинен перевищувати 15—20% від загальної кількості працездатного населення; частка іноземних товарів на окремих сегментах національного ринку не повинна перевищувати 10—20% і т. д.

Підтримка наведених вище параметрів на певних рівнях за допомогою соціально-економічних цільових програм зберігає рівновагу на внутрішньому ринку і стабільність економічного розвитку.

Основними структуроутворювальними елементами соціально-економічної цільової програми з формування конкурентного середовища є антимонопольні комітети, які тісно взаємодіють із асоціаціями товаровиробників і дослідних організацій, що вивчають ситуацію на товарних ринках, кон'юнктуру й фірмову структуру національних і світових ринків.

Організація соціально-економічних цільових програм має складну архітектоніку, що поєднує різні інститути. Функціонування СЕЦП включає такі елементи, як аферентний синтез, прийняття рішення, передбачення кінцевого результату (акцептор результату дії), багатоконпонентна дія.

Важливою особливістю СЕЦП є постійне оцінювання результату діяльності за допомогою зворотного зв'язка (аферентації).

У процесі функціонування СЕЦП існує певна ієрархія, тобто результат діяльності однієї соціально-економічної цільової програми входить як компонент у результат діяльності іншої програми.

Наприклад, соціально-економічна цільова програма, що регулює кількість грошей в обігу, перебуває в ієрархічній взаємодії із програмою підтримки рівня внутрішніх цін.

СЕЦП підтримки конкурентного середовища перебуває в ієрархічній взаємодії із СЕЦП захисту місцевих товаровиробників від іноземної конкуренції.

Один з корифеїв системного аналізу Л. Берталанфі відзначав, що для СЕЦП характерне явище "збіжності" до певного оптимуму, що зумовлено наявністю мети, прагненням до стабільності, до якої система тяжіє, адаптуючись і вдосконалюючи свою структуру в міру нагромадження інформації [9]. Це положення діє й в економічних системах.

У свій час Дж. Кейнс був абсолютно правий, коли стверджував, що система вільного ринку не має внутрішнього механізму, який забезпечує макроекономічну рівновагу. Однак у наш час із появою й розвитком мережі соціально-економічних цільових програм сучасне ринкове господарство перетворюється у відкриту систему, що саморозвивається та здобуває здатність до саморегуляції.

Отже, наявність у ринковій економіці СЕЦП забезпечує її стабільність і динамізм розвитку. Узагальнюючи викладене, можна зробити висновок, що фінансова політика є центральною ланкою в системі державного регулювання економіки. Складові фінансової політики охоплюють методи прямого і непрямого державного впливу на економічні процеси в країні. Це ще раз підтверджує, що фінансова політика як складова економічної політики водночас є самостійною сферою в системі державного регулювання економіки.

ВИСНОВКИ

Реалізація дієвої фінансової політики дає змогу вирішити низку важливих завдань на рівні галузей, споживачів та суспільства щодо: підвищення якості добробуту нації; зниження соціального напруження в суспільстві; підвищення ефективності та прибутковості функціонування виробничої сфери; посилення соціального захисту малозабезпечених категорій населення тощо. Ігнорування окремих напрямів та елементів фінансової політики на практиці призводить до тривалої економічної кризи.

Поява й розвиток у ринковій економіці соціально-економічних цільових програм здатні підняти регулювання економічних процесів у рамках фінансової та економічної політики держави на принципово інший рівень. Крім того, за законами системного аналізу, поява в економіці механізмів саморегуляції у формі СЕЦП зумовлює оптимізацію багатьох економічних процесів.

Література:

1. Буайе Р. Теория регуляции: критический анализ / Р. Буайе; [пер. с франц. Н.Б. Кузнецова; ред. В.И. Кузнецов, И.А. Егоров]; Министерство Иностранных Дел Франции, Французский культурный центр (Москва), Дом наук о человеке (Париж). — М.: Наука для общества РГГУ, 1997. — 213 с.
2. Берталанфи Л. фон. История и статус общей теории систем / Л. фон Берталанфи // Системные исследования. Ежегодник. — М.: Наука, 1973. — С. 20—36.
3. Офіційний сайт Світового банку Рейтинг економіки: оподаткування [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://data.worldbank.org>
4. Кушлин В.И. Государственное регулирование рыночной экономики: учебник / [В.И. Кушлин, А.В. Бударина, В.С. Буланов и др.]. — М.: РАГС, 2005. — 834 с.
5. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / Д. Норт; [пер. с англ. А.Н. Нестеренко]. — М.: Начала, 1997. — 180 с.
6. Пак В.Н. Государственное регулирование национальной экономики: курс лекций / В.Н. Пак. — Екатеринбург: Издательство УрГЭУ, 2008. — 221 с.
7. Портер М. Конкурентная стратегия: Методика анализа отраслей и конкурентов / М. Портер; [пер. с англ. И. Минервин]. — М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. — 454 с.
8. Райзберг Б.А. Рыночная экономика: учеб. пособ. / Б.А. Райзберг. — М.: Деловая жизнь, 1995. — 432 с.
9. Тимошук М. Індикативне планування: зарубіжний досвід та перспективи застосування в Україні / М. Тимошук // Регіональна економіка. — 2005. — № 3. — С. 230—236.

Стаття надійшла до редакції 18.04.2013 р.